

UOT:94(479.24).

**AZƏRBAYCAN-İRAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN MÜASİR DURUMU VƏ
İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ***t.ü.f.d. Məmməd zadə Gülnarə Məmməd Həsən qızı**Bakı Dövlət Universiteti**orcid.org/0000-0003-0387-1349**gulka1@live.ru*

Xülasə: Azərbaycan və İran arasındakı münasibətlər tarixən mürəkkəb və çoxşaxəli olmuşdur. Müasir dövrdə bu münasibətlər siyasi, iqtisadi, mədəni və enerji sahələrində qarşılıqlı maraqlara əsaslanaraq inkişaf etməkdədir. Bəzi regional geosiyasi gərginliklərə baxmayaraq, tərəflər əməkdaşlığı davam etdirməyə çalışırlar. Azərbaycanın enerji resursları və İranın tranzit imkanları, iki ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi üçün əlverişli zəmin yaradır. Həmçinin, mədəni və dini yaxınlıq xalqlar arasında əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə şərait yaradır. Gələcəkdə Azərbaycan-İran münasibətlərinin daha da inkişaf etməsi üçün qarşılıqlı hörmət və iqtisadi maraqlar əsas rol oynayacaqdır.

Açar sözlər: Azərbaycan-İran münasibətləri, müasir diplomatiya, regional əməkdaşlıq, enerji siyasəti, tranzit imkanları, mədəni əlaqələr, geosiyasi vəziyyət

Keywords: Azerbaijan-Iran relations, modern diplomacy, regional cooperation, energy policy, transit potential, cultural ties, the geopolitical situation.

Ключевые слова: Азербайджано-иранские отношения, современную дипломатию, региональное сотрудничество, энергетическую политику, транзитный потенциал, культурные связи, геополитическую ситуацию.

Əldə olunmuş uğurlara baxmayaraq Azərbaycan-İran münasibətlərinin yüksələn xətlə inkişafı ilk növbədə İranın Ermənistanla dövlət xətti ilə əməkdaşlığı ucbatından daimi hesab edilə bilməz. Bunu hadisələrin sonrakı inkişafı da göstərdi.

1997-ci il aprelin 22-də Azərbaycan prezidenti H. Əliyev Bakıya bir günlük səfərə gəlmiş İİR Xarici işlər naziri Ə.Ə. Vilayətini qəbul etmişdi. İranlı diplomat İslam Konfransı Təşkilatına üzv olan ölkələrin dövlət başçıları səviyyəsində, dekabrda Tehranda keçiriləcək zirvə görüşündə iştirak etmək üçün İran prezidenti Ə.Ə. Həşimi Rəfsəncaninin dəvət məktubunu Azərbaycan prezidentinə təqdim etmiş və sayca səkkizinci olacaq konfransın islam dünyasının problemlərini həll etmək üçün yaxşı fürsət olduğunu qeyd etmişdi. Vilayəti habelə ikitərəfli münasibətlərin ideal səviyyədə olmadığını və onu daha da inkişaf etdirməyin vacibliyini bildirmişdi. Onun fikrincə, Xəzər neftinin istismarı ilə bağlı əməkdaşlıq ümidvericidir və onun statusu ilə bağlı problem sahil dövlətlərinin qarşılıqlı məşvərəti yolu ilə həll olunmalıdır. Vilayəti Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin həllinə İranın kömək etməyə hazır olduğunu bildirmişdi. Onun sözlərinə görə, regionun öz «Minsk qrupu» olsaydı, İran da onun daxilində fəal iş görə bilərdi. Prezident H.Əliyev İranın Ermənistanda nüfuzu böyük olduğu üçün Ermənistanın sülh danışıqları stolu arxasında əyləşməyə təsir göstərə bilməsini qeyd etmişdi. Vilayətinin İranın «Minsk qrupu» kimi müəyyən qrup daxilində fəaliyyət göstərmək arzusuna gəlinə, H.Əliyev qrup çərçivəsində işlərin o qədər də nəzərə çarpmadığını və İranın münaqişənin həllində müstəqil olaraq daha çox iş görə bilməsini demişdi [5, s.28].

Azərbaycanla İran arasında qarşılıqlı münasibətlərin təkcə ahəngində deyil, səviyyəsində də baş verən mühüm dəyişikliklər, təkrar soyuqlaşma bir sıra faktlarla bağlı olmuşdu. Belə ki, 1997-ci ilin fevral ayında Bakıda İslam Partiyası rəhbərlərinin məhkəmə işi başlamışdı. Məhkəmə partiya liderlərini İranın xeyrinə cəsusluqda ittiham etmiş və ilk dəfə

olaraq Bakı rəsmi şəkildə İranın xüsusi xidmət orqanlarını Azərbaycan ərazisində təxribat işlə məşğul olmaqda günahlandırmışdı. Martın 4-də isə Milli Məclisdə Rusiya hərbi texnikasının Ermənistana gizli şəkildə gətirilməsi məsələsinin müzakirəsi zamanı Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin nümayəndəsi silahın Xəzər vasitəsilə yəni Həştərxan və İranın Ənzəli limanlarından İrana keçirilməsini bildirmişdi. Bu İran-Rusiya-Ermənistanın «antiazərbaycan» alyansından xəbər verirdi. Bundan əlavə, martın əvvəllərində Naxçıvanda İran missionerləri ictimai şəkildə ABŞ və İsrail bayraqlarının yaradılmasını təşkil etməyə cəhd etmişdilər. Həmin dövrdə Rusiyada səfərdə olan İran parlamentinin spikeri N.Nuri Xəzərdəki neft yataqlarının mənimsənilməsinə Qərb dövlətlərinin buraxılması üçün razılıq verilməsi barədə Azərbaycanın apardığı siyasəti səhv kimi qiymətləndirən bəyanat vermişdi. İranın hakim dairələri Azərbaycan-İran münasibətlərinin bütün beş ili ərzində öz şimal qonşularının ünvanlarına belə açıq şəkildə ittihamlar səsləndirməmişdilər.

İranın Azərbaycan ilə münasibətlərinin soyuması fonunda İranın Ermənistanla sıx əməkdaşlığı aydın şəkildə müşahidə olunurdu. İran bir tərəfdən Azərbaycanı ABŞ və İsrail ilə yaxşı münasibətlər qurmaqda və güya islam dininə xəyanət etməkdə təqsirləndirdiyi halda özü Azərbaycan ərazilərinin 20 faizindən çoxunu işğal edən, bir milyon iki yüz min nəfərdən çox müsəlman azərbaycanlıyı qaçqına çevirən, islam dininin müqəddəs yerlərini dağıdıb təhqir edərək silah anbarlarına çevirən Ermənistanla hərtərəfli siyasi, iqtisadi, texniki, maliyyə və s. sahələrdə əməkdaşlıq edirdi. Lakin İranın Bakıdakı Fövqəladə və səlahiyyətli səfiri Əlirza Bığdeli «Panarama» qəzetinə verdiyi müsahibəsində İranın Ermənistan ilə müəyyən çərçivədə əməkdaşlığının regionda sülhün qorunması və əmin-amanlığın bərqərar olmasına xidmət edəcəyini bildirmişdi. Səfirin bu münasibətlərin məhdud çərçivədə olduğunu qeyd etməsinin əksinə olaraq, Ermənistan prezidenti L. Ter-Petrosiyanın fikrincə, İranla sərhəddin başlanacağı halda, Ermənistan iqtisadiyyatının dağılması fikri real vəziyyəti əks etdirirdi [1, s.78].

İrəvanda keçirilmiş Ermənistan, İran və Türkmənistan xarici işlər nazirlərinin görüşünü də nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Çünki, həmin görüşün əsas yekunu energetika, nəqliyyat, ticarət-iqtisadi və digər sahələrdə əməkdaşlığı dərinləşdirmək haqqında memorandumun imzalanması olmuşdu. Ə.Vilayəti Ermənistan prezidenti Ter-Petrosiyanla görüşündə Ermənistanla əməkdaşlığın onun ölkəsindən ötrü vacib olduğunu vurğulamışdı. Ermənistanın xarici işlər naziri Arzumanyan hesab edirdi ki, İranla daha sıx əməkdaşlıq Ermənistana blokadanın nəticələrini aradan qaldırmağa imkan verər.

Azərbaycan-İran münasibətlərindən danışarkən İranda keçirilən prezident seçkilərinə toxunmamaq mümkün deyil. İran prezidentliyə 4 namizəd var idi: Parlamentin spikeri və tanınmış mühafizəkar Natiq Nuri, ölkə prezidentinin müşaviri, keçmiş mədəniyyət naziri Seyid Məhəmməd Xatəmi, sabiq kəşfiyyat naziri Məhəmməd Məhəmmədi Reyşəhri və İran Məhkəməsinin sədr müavini Seyid Rza Zəvari. Belə ki, 1997-ci il mayın 23-də (İran tarixi ilə 2 Xordad 1376-cı ildə) ölkədə yeddinci dəfə keçirilən prezident seçkilərinə M.Xatəmi səslərin 69 faizini (20 milyon nəfər) toplayaraq İranın yeni prezidenti seçilmişdi. Prezident seçkilərindən sonra Ə.Bığdeli keçirdiyi mətbuat konfransında Azərbaycan-İran münasibətlərinin bundan sonra da artan xətt üzrə inkişaf edəcəyini xüsusi vurğulayaraq iki ölkə prezidentlərinin dafələrlə apardıqları danışıqlarda, xüsusilə sonuncu dəfə Aşqabaddakı görüşlərində əldə etdikləri razılaşmaların dostluq münasibətlərimizin daha da artacağından xəbər verdiyini bildirmişdi. Çünki yeni seçilmiş prezident M.Xatəmi Mədəniyyət naziri vəzifəsində çalışarkən Azərbaycanın dövlət və hökumət nümayəndələri ilə bir neçə dəfə görüşmüşdü [2, s.11].

Azərbaycan-İran münasibətlərinin mövcud durumu və perspektivlərini təhlil edərkən İranın müasir dünya və region siyasətində tutduğu mövqeyini, böyük dövlətlərin ona

münasibətini araşdırmaq lazımdır. Belə ki, Azərbaycanın xarici siyasət xəttində İranı qıcıqlandıran əsas məsələ Bakının Qərblə, xüsusən də ABŞ ilə getdikcə dərinləşən əməkdaşlığıdır. Azərbaycanın qərblə əlaqələri möhkəmləndikcə, İranın Ermənistan və Rusiya ilə fəal yaxınlaşması baş verir. İndiki geosiyasi mövqe İran üçün qətiyyətlə sərəfəli deyil. Çünki belə mövqe məhəlli böyük dövlət roluna iddia edən İranın fəaliyyət meydanını daraldır. Buna görə də ABŞ tərəfindən deyil, həm də Avropa Birliyi tərəfindən də təklənən İran yeni müttəfiqlər axtarmağa məcburdur.

İranın öz qonşularının bir çoxu ilə münasibətləri də qaydasında deyil. Belə ki, şərqdə İran regionunda liderliyə iddia edən başqa dövlətlə-Pakistanla heç cür ümumi dil tapa bilmir. Bu məsələdə Pakistanın ABŞ ilə sıx tərəfdaşlığı da az əhəmiyyət kəsb etmir. Əfqanıstanda da buna bənzər vəziyyətdir. İran körfəzi ərəb dövlətlərilə-Səudiyyə Ərəbistanı, Küveyt, Bəhreyyə, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Qətər və Oman ilə İranın ziddiyyətləri qurtarmır. Üstəlik bu altı ərəb ölkələrinin bəzilərinə ABŞ qoşunları yerləşdirilmişdi. İranın qərbdə də vəziyyəti yaxşı deyildir. İranın İraq ilə münasibətləri «dondurulmuşdur». Türkiyədə də hətta islamçıların hökumətdə olması belə İran-Türkiyə münasibətlərinin yaxşılaşmasına kömək edə bilməmişdir. İranın yalnız Rusiya, Ermənistan və Türkmənistan ilə əlaqələri nisbətən sabitdir.

Tehran Ermənistan və Rusiya ilə daha sıx əlaqələr yaratmaqla mövcud olan və gələcəkdə baş verə bilən geosiyasi uğursuzluqları neytrallaşdırmağa çalışır. İranda belə hesab olunur ki, Azərbaycanın Qərblə strateji tərəfdaşlığı nəinki İranın regionda nüfuzuna zərbə vurmağa, həm də gələcəkdə etnik planda ciddi çətinliklərin yaranmasına səbəb ola bilər. Bir sıra mütəxəssislər artıq belə fikirdədirlər ki, ABŞ gələcəkdə İranı sovet «qaydası» ilə «yırmaq» planını qurur, lakin ABŞ-ın təzyiqi və sosial-iqtisadi vəziyyətin pislənməsi nəticəsində İranda sabitliyin pozulması mümkünlüyünü də istisna etmək olmaz [3, s.56].

«Əsrin müqaviləsi» çərçivəsində ilkin neftin çıxarılması təntənə ilə qeyd edilən ərəfədə İran bu tədbirə mənfi münasibət bəslədiyini gizlətmədi. Bi-Bi-Si radiosunun məlumatına görə, İranın BMT yanında daimi nümayəndəliyi BMT-nin Baş katibinə müraciət edərək «Azərbaycanın Xəzər neftinin birtərəfli qaydada çıxarmasını qeyri-qanuni» adlandırmışdı. Məktubda İranın öz mənafeələrini qorumaq üçün bütün vasitələrə əl atacağı bildirilirdi [8, s.98].

SSRİ dağıldıqdan sonra yeni yaranmış müstəqil dövlətlər arasındakı ixtilaflardan biri də Xəzərin ehtiyatlarının istismarı ilə bağlıdır. Yeni geosiyasi şəraitdə Xəzəryanı bölgədə daha möhkəm mövqe qazanmağa cəhd edən Rusiya və İran Türkmənistanla birlikdə bəhanə kimi bu qapalı su hövzəsinin statusu məsələsini ortaya atdılar. Bununla belə 1997-ci ilin fevralında Alma-Atada N.Nazarbayev və S.Niyazovun görüşündə bu məsələnin həllinə kimi «milli sektorlar» prinsipinə əsaslanmaq razılaşdırıldı.

Əslində Xəzərin statusu çoxdan bəllidir. Məlum sovet-İran müqavilələri İranın Xəzərdəki payını Astara-Həsənqulu xətti boyunca (11%) müəyyənləşdirmişdi. Xəzərin qalan hissəsi sahilyanı sovet respublikaları arasında bölünmüşdü və indi yeni dörd müstəqil dövlətin hər biri öz sektorunu yaxşı tanıyır. Məntiq etibarilə İranın status məsələsini qaldırması yeni müstəqil dövlətlərə qarşı ərazi iddiası kimi dir. Həm İran, həm də Rusiya bir tərəfdən, Xəzərin Azərbaycan sektorunda karbohidrogen ehtiyatlarının istismarında iştirak edir, digər tərəfdən isə, Azərbaycanın bu hərəkətlərini «qeyri-qanuni» adlandırırlar. İranın Qərb şirkətlərinin Xəzərə cəlb edilməsinə görə, Bakını günahlandırmasına baxmayaraq hələ 1997-ci ildə Fransa şirkəti ilə Xəzərin cənubunda qaz ehtiyatlarının istismarı barədə İran hökuməti razılıq əldə etmişdi. Məlum olduğu kimi, vaxtilə İran «Əsrin müqaviləsi»nə qoşulmaq istəyirdi və Azərbaycanın layihədəki payının bir hissəsinin qonşu ölkəyə verilməsi barədə ikitərəfli sazişi də imzalanmışdı. Lakin bunun üçün, konsorsiuma daxil olan bütün şirkətlərin razılığı lazım idi. Amma razılıq verilmədi. Onda Azərbaycan tərəfi İrana başqa bir layihədə

«Şahdəniz» yatağında iştirak etməyi təklif etdi və bu təklif qəbul olunub həyata keçirildi [13, s.143].

Azərbaycan-İran münasibətlərinin geniş perspektivləri vardır. İki ölkəni bir-birə birləşdirən köklərin tarixi qədimdir. Ermənistanın təcavüzkarlığı nəticəsində İrana gedən dəmir yolunun işləməməsi, Şimal dəmir yolunun yenidən açılması Azərbaycan dövlətinin ən azı mehriban qoşuluq münasibətləri saxlamağa sövq etdi. Siyasi, iqtisadi, elmi-texniki, mədəni və humanitar əməkdaşlıq, xüsusən, «Astara-Astara» dəmir yolu Azərbaycanı quru yolla varlı Ərəb dünyasına və strateji rayon olan Fars körfəzinə və Hind okeanına çıxara bilər.

Lakin rəsmi Tehran Azərbaycanın bölgədəki siyasətinin əvvəlki tək qeyri-məğbul hesab edərək, rəsmi Bakını açıq atəşinə tutmaqdan çəkinmir. Təsədüf deyildi ki, İranın neft naziri Bakıda ilkin neftin istismarı ilə bağlı tədbirlərdə iştirak etmək əvəzinə Moskvaya göndərilir və Bakıdan yenidən qayıdan B. Nemtsov ilə qızğın danışıqlar aparırdı.

Geosiyasi planda İran İslam Respublikası Azərbaycan dövlətinin təhlükəsizliyinə təsir etmək üçün geniş strateji, iqtisadi, ideoloji imkanları olan ölkələrdən biridir. Lakin Vaşinqton İranın regional layihələrində iştirakını lazım bilməyincə, Azərbaycanın hakim dairələri Tehranı daha çox maraqlandıran enerji yataqlarının istismarı və nəqli layihələrinə yaxın buraxmaq iqtidarında olmayacaq. Öz növbəsində İranın hərbi və ruhani dairələri rəsmi Bakını ABŞ-la yaxınlaşmaqda günahlandırmaqdan əl çəkməyincə, Azərbaycanla münasibətləri inkişaf etdirmək çətin olacaqdır.

Bakıda hesab edirdilər ki, İranla yaxınlaşma dövlətimizin kontinental mövqeyinin Azərbaycandan həm Şərqdə (Orta Asiya), həm Qərbdə (Türkiyə, Gürcüstan və Ermənistan), həm də Şimalda (Rusiya) güclənməsinə kömək edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, İran rəhbərliyi İran-Azərbaycan münasibətlərinin möhkəm və səmərəli zəmini kimi iqtisadi, siyasi və mədəni amillərlə yanaşı, ideoloji-dini amilləri də diqqət mərkəzində saxlayır. Rəsmi Bakı isə, öz növbəsində cənub qonşusu ilə elə əlaqələr yaratmağa daha çox maraqlıdır ki, bunlar onun cənub sərhədlərinin təhlükəsizliyinə, ixracat məhsullarının dünya bazarına maneəsiz çıxmasına, beynəlxalq səviyyədə Tehranın siyasi-diplomatik dəstəklənməsinə təminat versin [14, s.56].

1997-ci ilin dekabrın 8-11-də prezident H.Əliyevin Tehrandə keçirilən İET-nin 8-ci Zirvə Görüşündə iştirakı zamanı İranın Prezidenti S.M.Xatəmi, Ali Rəhbər A.Xameneyi, Məsləhət Şurasının Sədri H.Rəfsancani və digər yüksək səviyyəli dövlət xadimləri ilə keçirdiyi görüşlər nəticəsində ikitərəfli münasibətlər keyfiyyətə yeni mərhələyə yüksəldilmiş, ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin gələcək inkişafı üçün geniş imkanlar açılmışdır [6, s.33].

2000-ci il martın 13-dən 16-dək Azərbaycan Respublikasının XİN-i V.Quliyevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti İİR XİN K.Xərrazinin dəvəti ilə İrana rəsmi səfər etmişdir. Mart ayının 13-14-də Xarici İşlər Naziri V.Quliyev Tehrandə İR Prezidenti S.M.Xatəmi, İslam Şurası məclisinin sədri N.Nuri və XİN K.Xərrazi (iki mərhələdə), Kooperasiya Naziri, iqtisadi, ticarət və mədəni əlaqələr üzrə İran-Azərbaycan Dövlətlərarası komissiyasının həmsədri M.şacı, Sənaye Naziri Q.Safeyi, Tikinti və Şəhərsalma naziri Ə.Əbdüləlizadə, İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatının (EKO) Baş Katibi Ö.,zər ilə danışıqlar aparmışdır. Martın 15-də təbrizə gəlmiş nazir V.Quliyev Şərqi Azərbaycan valisi Y.Məmməd zadə ilə görüşmüşdü. Səfər zamanı bir sıra məsələlər, Xəzər dənizinin statusu məsələsi, Təbrizdə Azərbaycan Respublikasının Baş Konsulluğunun açılması və digər siyasi və iqtisadi məsələlər müzakirə olunmuş, ölkələrimiz arasında hərtərəfli əlaqələrin daha genişlənməsi şərtləndirilmişdir. 2000-ci il iyul ayının 9-da İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (EKO) üzvü olan ölkələrin dövlət başçıların 6-cı Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Azərbaycan Prezidenti H.Əliyev İİR-də işgüzar səfərdə olmuşdu [7, s.84].

2001-ci il iyun ayının 29-da Bakıda İİR-nin 9-cu ixtisaslaşdırılmış sərgisi açılmışdır. İsfahan vilayəti və İİR ixracatı genişləndirmə mərkəzinin tərəfdaşlığı ilə keçirilən sərgidə 43 şirkət təmsil olunmuşdu.

2001-ci il noyabr ayının 15-də BMT Baş Assambleyasının 56-cı sessiyasında AR Xarici İşlər Naziri V.Quliyev İİR Xarici İşlər Naziri K.Xərrazi ilə görüşərək, beynəlxalq, regional, ikitərəfli əlaqələr və Xəzər məsələsini müzakirə etmişlər.

Azərbaycan Respublikası ilə İran İslam Respublikası xalqları arasında tarixi, mədəni, dini bağlılıqlar iki ölkə arasındakı əlaqələrin əsasını təşkil edir [4, s.31].

Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyevin 2002-ci ildə İrana rəsmi səfəri iki ölkə münasibətlərində dönüş yaratmışdır. Səfər zamanı münasibətlərimizin müxtəlif sahələrini əhatə edən 10 sənəd imzalanmışdır. Səfər münasibətlərimizin daha da inkişaf etdirilməsi baxımından əhəmiyyətli olmuşdur. Buna cavab olaraq İran Prezidenti M.Xatəminin 2004-cü ildə Azərbaycana və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2005-ci ildə İrana və İran Prezidenti M.Əhmədiyənin 2007-ci ildə etdikləri rəsmi səfərlər də bu əlaqələrin keyfiyyətə yüksək səviyyəyə yüksəlməsinə xidmət etmişdir. İki ölkə arasında əsaslı hüquq-müqavilə bazası yaradılmış və müxtəlif sahələri əhatə edən 80-dən çox sənəd imzalanmışdır.

Azərbaycan və İran Parlamentlərarası münasibətlərinin daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə 1995-ci ilin noyabr ayından Azərbaycan və İran Parlamentlərarası dostluq qrupu yaradılmışdır. İki ölkə arasında Parlamentlərarası dostluq qrupunun mütəmadi olaraq qarşılıqlı səfərləri həyata keçirilir. 2008-ci il 3-5 fevral tarixlərində Azərbaycan-İran Parlamentlərarası Dostluq qrupunun üzvləri İran İslam Respublikasına səfər etmişdir.

1992-ci ildən fəaliyyət göstərən Azərbaycan-İran Dövlətlərarası Müştərək Komissiyasının 2005-ci il 8-9 yanvar tarixlərində növbəti 6-cı iclas keçirilmişdir. İclasın nəticəsi olaraq iqtisadi, ticarət və humanitar sahələr üzrə əməkdaşlığa dair Memorandum imzalanmışdır [9, s.11].

Terrorizmə, narkotik maddələrin qeyri-qanuni dövriyyəsinə qarşı mübarizə sahələrində ölkələrimiz arasında əməkdaşlıq inkişaf etməkdədir. Bu istiqamətdə iki ölkənin xüsusi xidmət orqanları arasında əməkdaşlığa dair sənədlər imzalanmışdır.

İran İslam Respublikası Avropa-Qafqaz-Asiya (Böyük tarixi ipək yolunun bərpası) nəqliyyat dəhlizinə və Azərbaycan Respublikasının Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizinə qoşulmasını dəstəkləyir.

Xəzər dənizinin hüquqi statusu üzrə Konvensiya layihəsinin hazırlanması ilə əlaqədar Xarici İşlər Nazirlərinin müavinləri səviyyəsində xüsusi işçi qrupu fəaliyyət göstərir. Mütəmadi olaraq qarşılıqlı səfərlər həyata keçirilir.

İki ölkə arasında ticarət dövriyyəsinin artırılması məqsədilə kompleks tədbirlər həyata keçirilir. 2007-ci il AR-İİR ticarət dövriyyəsi - 539 mln.966 min ABŞ dolları, o cümlədən Azərbaycandan İrana ixrac - 434 mln. 731 min ABŞ dolları, İrandan Azərbaycana idxal - 103 mln 235 min ABŞ dolları (müsbət saldo - 329 mln. 498 min) məbləğində olmuşdur [10, s.16]. İki ölkə arasında sərhədyanı ticarət inkişaf edir. İran Prezidenti M.Xatəminin 5-7 avqust 2004-cü il tarixində Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İran İslam Respublikası Hökuməti arasında sərhədyan ticarət sahəsində Memorandum imzalanmışdır.

Azərbaycan Respublikası ilə İran İslam Respublikası arasında neft və qaz sahələrində əməkdaşlıq genişlənir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının İran təbii qazı ilə təchiz olunması və Naxçıvan MR-in daxili qaz şəbəkəsinin İran şirkətləri tərəfindən yenidən qurulması həyata keçirilir. Bu sahədə 5-7 avqust 2004-cü il tarixində "Azəriqaz" Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti və İran Milli Qaz İxracı şirkəti arasında təbii qaz mübadiləsi üzrə Müqavib

imzalanmışdır. 2006- il 20 dekabr tarixində isə iki ölkə başçısının iştirakı ilə bu layihənin açılış mərasimi olmuşdur [11, s.98].

Hər iki ölkədə işgüzar dairələr arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə həsr olunan sərgi və təqdimat mərasimlərində iş adamlarının iştirakı üçün münasib şəraitin yaradılması məqsədilə iqtisadi layihələr və proqramlar həyata keçirilir. Azərbaycanın İranla müxtəlif sahələrdə, o cümlədən maşınqayırma və neft maşınqayırması, kimya, yüngül sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm və digər sahələrdə əməkdaşlıq inkişaf etdirilir. 2004-cü il oktyabrın 20-də Təbriz şəhərində Azərbaycanın Baş Konsulluğunun fəaliyyətə başlaması ikitərəfli əlaqələrin inkişafına mühüm töhfədir.

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Azərbaycanda ümumi sayı bir milyondan artıq olan qaçqın və məcburi köçkünlərin problemləri ilə əlaqədar humanitar sahədə əməkdaşlıq davam edir. İran tərəfindən qaçqın və məcburi köçkünlərə, blokada şəraitində yaşayan Naxçıvan əhalisinə, eyni zamanda Azərbaycan tərəfindən İİR-in Məncil (1991) və Bəm (2003) şəhərlərində baş vermiş zəlzələlərdən zərər çəkmiş insanlara humanitar yardımlar göstərilmişdir [12, s.7]. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində İranın beynəlxalq hüquq normalarına, dövlətlərin suverenliyi, ərazi bütövlüyü, sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərinə sadıq qalaraq BMT və İKT təşkilatları çərçivəsində Azərbaycanı dəstəkləmişdir.

Azərbaycan Respublikası ilə İran İslam Respublikası arasındakı münasibətlərin daha səmərəli inkişafı və hər iki tərəf üçün faydalı nəticələrin əldə edilməsi üçün geniş potensial imkanlar mövcuddur və Azərbaycan tərəfi həmin imkanlardan istifadə edilməsi üçün böyük səylər göstərir.

Ədəbiyyat

1. Abbasbəyli A. Müasir dünyanın siyasi mənzərəsi. B., 2008
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, B., 1996
3. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktı, «Xalq» qəzeti, 1991, 7 noyabr
4. «Azərbaycan diplomatiyası» jurnalı, xüsusi buraxılış, xarici iqtisadi əlaqələr – sənəd toplusu, B., 1993
5. Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyaya tanıdır. B., 1994
6. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. B., 2005
7. Hüseynova H. Azərbaycan Avropa integrasiya prosesləri sistemində. B., 1998
8. Qasımov M.C. Azərbaycanın xarici siyasəti (Konsepsiya məsələləri), B., 1997
9. Qasımov M.C. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər), B., 1996
10. Qətiyyətin təntənəsi. Sənədlər toplusu. B., 1995
11. Səfərli Ə., Əlibəyli H. Tarixin dörd günü. Tehran, 1994
12. Məmmədşadə G. İran İslam Respublikası ilə Azərbaycan arasında mədəni əlaqələrin inkişafı. B., 2004
13. Гусейнов Р. Азербайджан-Турция-Израил – к вопросу стратегического партнерства. Б., 2007
14. Топчубашов А.А. Дипломатические беседы в Стамбуле (1918-1920), Баку, 1994

**THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF
AZERBAIJAN-IRAN RELATIONS***Mammadzade Gulnara Hasan***Summary**

Azerbaijan-Iran relations have historically been complex and multifaceted. In the modern era, these relations are developing based on mutual interests in political, economic, cultural, and energy fields. Despite certain regional geopolitical tensions, both sides strive to maintain and enhance cooperation. Azerbaijan's energy resources and Iran's transit capabilities offer a strong foundation for deeper economic collaboration. Additionally, cultural and religious affinities help strengthen people-to-people ties. In the future, mutual respect and shared economic interests will play a key role in further advancing Azerbaijan-Iran relations.

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНО-ИРАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ***Маммадзаде Гюльнара Гасан кызы***Резюме**

Отношения между Азербайджаном и Ираном исторически были сложными и многогранными. В современный период они развиваются на основе взаимных интересов в политической, экономической, культурной и энергетической сферах. Несмотря на определённые региональные геополитические напряжения, обе стороны стремятся сохранить и углубить сотрудничество. Энергетические ресурсы Азербайджана и транзитные возможности Ирана создают благоприятную основу для экономического партнёрства. Культурная и религиозная близость также способствует укреплению связей между народами. В будущем важную роль в развитии отношений сыграют взаимное уважение и общие экономические интересы.

*Rəyçi: dosent Atamoğlu Məmmədli Ataxan oğlu**Bakı Dövlət Universiteti 29 aprel 2025-ci il tarixli iclasın 11 saylı protokolu**Daxil olma tarixi 23 may 2025-ci il*